

KAZDAĞLARINDA MADENCİKİL GİRİŞİMLERİNİN KORUMA-KULLANMA DENGESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ İLE İLGİLİ RAPOR

Doğal kaynaklar bir bölge veya ülkenin en önemli zenginlikleri olup, insan yaşamı için vazgeçilmez bir nitelik taşır. Yenilenebilen–yenilenemeyen, yer altı–yer üstü gibi sınıflandırmalara tabi tutulan doğal kaynakların en tipik özelliği, insan emeği sonucunda üretilmemiş olması ve tasarruf hakkının kamuda bulunmasıdır.

Yer üstü kaynakları insan yaşamını doğrudan etkileyen ve yönlendiren bir özelliğe sahiptir. Dünya nüfus yoğunluğu haritasına göz atıldığında insan toplumlarının temel yaşam zonlarının belli bölgelerde toplandığı görülür. Ülkemizin de içinde yer aldığı kuzey yarı kürenin ılıman iklim kuşağı, insanların tarih boyunca yaşamak için en çok tercih ettiği zondur. Bu zonu cazip kılan temel özellik; iklim, bitki örtüsü, fauna, topografik yapı su ve toprak kaynaklarının insan yaşamı için kaliteli bir çevre oluşturmasıdır.

İlman iklim kuşağında yer alan Türkiye, ana ve geçiş iklim tipleri ve değişken yer yüzü şekilleri ile toprak, su, ana kaya, fauna ve bitki örtüsü açısından ayrıcalıklı bir zenginliğe sahiptir. Bu nedendir ki Anadolu’da insan yaşamı 10 000–11 000 yıl önce avcı–toplayıcı döneminde başlamış ve günümüze değin birçok büyük medeniyetlere beşiklik etmiştir. Dolayısıyla Anadolu, sahip olduğu doğal ve kültürel mirası ve kaynakları ile koruma değeri oldukça yüksek ve önemli olan bir ülkedir. Söz konusu değerlerin kullanımı ve gerekli koruma bilinci ve yaratma sorumluluğu da her şeyden önce bu topraklarda yaşayan Türk halkına aittir.

1.Kazdağları ve Doğal Özellikleri

Anadolu’nun geçmişte ve günümüzdeki küresel yaşamda iz bırakan yörelerinden biri de Kazdağları ve çevresidir. Kazdağları (İda Dağı), Antik dönemde Troas Bölgesi olarak adlandırılan Biga Yarımadası’nın güneyinde İda Dağı ismiyle yer alır. III. devirde orojenik hareketlerle oluşmuş bir dağ zinciri, bir karasal yaşam kuşağıdır. Endojen güçlerle ortaya çıkan ana kütle ekzojen güçlerin etkisi ile şekillenerek zirvelerini, yamaçlarını, ovalarını, akarsuları ve akiferlerini oluşturmuş, ardından da kendi koşullarına uygun sayısız bitki ve hayvan türüne yaşama ortamı teşkil ederek ekolojik bir sistem haline gelmiştir.

Yaklaşık 258.000 hektarlık bir alana yayılan Kazdağları, çevresiyle birlikte ekolojik, mitolojik ve sosyo–ekonomik özellikleri ile özgün bir bütünlük arz eder. Akdeniz ikliminin varyantları ve Okyanusal iklim arasında bir geçiş bölgesi özelliğini taşıyan Kazdağları, konumu, jeomorfolojisi ve hüküm süren iklim tiplerine bağlı olarak biyocoğrafya açısından Avrupa–Sibiryaya bölgesinin Öksin Provensi ile Akdeniz bölgesi Doğu Akdeniz Provensinin kesişim noktasında yer alır.

Belirtilen özellikleri nedeniyle bir kısmı “Milli park” statüsü ile özel koruma altına alınmış olmasına rağmen, gerçekte zirveleri, eteklerinde oluşturduğu ovaları, yüzeysel suları, akiferleri, barındırdığı bitki örtüsü ve yaban hayatı ile “koruma değeri yüksek” ekolojik bir

bütünlük oluşturur. Bu nedenle Dünya Bankası tarafından desteklenen “gen kaynaklarını yerinde koruma” projesinin pilot uygulama bölgelerinden biri olarak seçilmiştir. Nitekim, 101 familyaya mensup yaklaşık 900 taksonun kayıtlı olduğu Kazdağları florasında, 37'si sadece bu dağda yetişen Türkiye'nin 78 adet endemik ve nadir bulunan bitki türü yer almakta ve tüm Avrupa kıtasının en önemli bitki alanlarından biri olarak. “Önemli Bitki Alanı (ÖBA)” statüsüne alınmış bulunmaktadır.

Kazdağları orman kompozisyonları bakımından da özgün değer taşıyan bir eko-rejyondur. Yükselti kuşakları ve bakılara göre Kızılçam, Karaçam, Kazdağı Göknaarı, Kayın ve Meşe türlerinin temel meşçereyi oluşturduğu, çok çeşitli iğne yapraklı ve yapraklı ağaç, ağaççık ve çalı türlerinin bu yapıya katıldığı zengin orman ekosistemleri mozayığı sergiler. Türkiye’de hem kuzey Anadolu, hem de güney Anadolu orman kuruluşlarının birlikte yer aldığı nadir bölgelerden biridir.

Kazdağlarının faunistik açıdan zengin bir yabanıl yaşamı barındırdığı ve kıtalararası ikincil kuş göçü yolu üzerinde bulunduğu, hidrolojik açıdan da (özellikle güney bölümü olmak üzere) Biga yarımadasının başlıca su kaynağını oluşturduğu belirtilebilir. Hava kalitesinin ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından tescil edilen olağanüstü yüksek değeri, herkes tarafından iyi bilinen bir konudur.

2.Kazdağları'nın Korunan Alan Statüleri Açısından Durumu

Korunan alanlar, uluslararası ve ulusal düzeylerdeki uzun yıllara dayalı bilgi ve deneyimler sonucunda bugün doğa korumanın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Korunan alan düşüncesinin ortaya çıkmasının altında yatan temel nedenler iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, korunan alanların içerdiği doğal ve kültürel değerlerin nitelikleri ve bu nitelikler doğrultusunda korunmaları zorunluluğu; ikincisi ise artan nüfus ve kalkınma çabaları doğrultusunda korunan alanlara yönelik insan kullanımlarının bir tehdit oluşturması ve bu yüzden bu kullanımlara bir sınırlandırma getirilmesi gereğidir. Bu alanlar; doğa koruma amacı taşımaları yanında, bu amaçla ters düşmeyecek insan kullanımlarına yönelik işlevler de üstlenerek ekolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan bir çok yararlar üretmektedirler.

Milli parklar, korunan alan sistemi içinde en fazla bilinen ve haklarında uzun yıllara dayalı derin bir uygulama ve yönetim deneyimine sahip olunan alanlardır. Bugün IUCN (Dünya Koruma Birliği) korunan alanlar sistemi içindeki altı yönetim sınıfından biri olan milli parklar, bir ya da daha fazla ekosistemden oluşan ekolojik bütünlüğün, biyolojik çeşitliliğin ve ayırt edici ekolojik, jeomorfolojik, kültürel ya da estetik kaynak değerlerinin korunması; alanın kuruluş amacına ters düşen ya da zarar veren kullanım ve işgalleri ortadan kaldırmak ve önlemek; çevresel ve kültürel açıdan duyarlı, ruhsal, bilimsel, eğitimsel ve rekreasyonel olanaklar sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda yönetilen alanlardır.

Bugüne kadar yürütülen bilimsel çalışmalar ve ilan edilen çeşitli korunan alan statüleri, Kazdağları'nın doğa koruma açısından öncelikli bir konumda olduğunu açıkça göstermektedir. Gerek doğal, tarihsel ve kültürel değerlerinin zenginliği, nadirliği ve kendine özgü nitelikleri, gerekse bu değerlere yönelik insan kaynaklı tehditlerin (madencilik, turizm, yapılaşma v.b.) önlenmesi zorunluluğu, Kazdağları'nda koruma ve sürdürülebilir kullanıma ilişkin yaklaşımların taşıdığı önemi pekiştirmektedir.

Kazdağları kütlesinin Balıkesir’e bağlı Edremit ilçesi sınırları içinde kalan 21.463 hektarlık kısmı 17.04.1993 tarihinde “milli park” olarak ilan edilmiştir. Alanın biyolojik çeşitlilik açısından taşıdığı önem milli park statüsü getirilmesinde belirleyici olmuştur. Kazdağı kütlesi içindeki 240 hektarlık bir kısım da 15.06.1998 tarihinde endemik Kazdağı Göknaarının (*Abies nordmanniana* ssp. *equi-trojani*) korunması amacıyla “Tabiatı Koruma Alanı” olarak ilan edilmiştir. Böylece Kazdağları, sınırları içinde 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamındaki iki ayrı korunan alan statüsünü içeren bir alan konumuna gelmiştir.

Milli parklar ve diğer korunan alanların ilgili ekosistemlerin bütünlüğü bozulmadan yeterli büyüklüğe sahip olacak şekilde sınırlarının belirlenmesi, biyolojik çeşitliliği ve doğal-kültürel değerleri koruma, çevresel hizmetleri sürdürme gibi yaşamsal öneme sahip işlevlerin etkili bir şekilde yerine getirilebilmesinde büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında her bir korunan alanı, yöre halkı başta olmak üzere tüm ilgili kesimlerin katılımını sağlayarak yakın çevredeki arazilerle bütüncül bir şekilde planlamak ve alanın sınırları dışından gelen tehditleri önlemek gerekmektedir. Korunan alan yönetim esasları arasında yer alan bu noktalar Kazdağları örneği için özellikle vurgulanmıştır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz milli park ve tabiatı koruma alanı statüleri Kazdağları kütlesinin tamamını kapsamamakta ve korunan alan sınırları dışında özellikle madencilik amaçlı ciddi tehditler bulunmaktadır.

Kazdağları, doğal kaynak değerleri yanında tarihsel-arkeolojik değerleri açısından da çok zengin bir yöredir. Bu özelliği nedeniyle sınırları içinde ve yakın çevresinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre korunan “sit alanları” arasında yer alan çok sayıda ve önemli antik yerleşim birimleri ve kültürel değerler bulunmaktadır.

Çevre ve Orman Bakanlığı ve Doğa Derneği işbirliğinde yürütülen çalışma sonucunda Kazdağları Türkiye’deki “önemli doğa alanlarından biri” olarak kabul edilmiştir. Önemli doğa alanları *hassaslık* (nesli tehlike altına düşmüş türlerin önemli popülasyonlarını barındıran alanlar) ve *benzersizlik* (ayırt edici nitelikleriyle öne çıkan alanlar) kriterleri dikkate alınarak belirlenmiştir.

GEF hibe katkısı ile desteklenen “Genetik Çeşitliliğin Yerinde Korunması” Projesi kapsamında pilot bölgelerden biri olarak seçilen Kazdağı’nda, bir ya da birden fazla hedef türleri kapsayacak şekilde 5 GEKYA (Gen Koruma ve Yönetim Alanları) belirlenmiştir. Zengin genetik çeşitlilik gösteren, yok olma tehlikesi altında bulunan ya da ekonomik bakımdan önemli olan bitki türlerinin genetik çeşitliliğinin ve evrimin sürekliliğini sağlamak amacıyla yönetilecek alanlar GEKYA olarak isimlendirilmektedir.

3.Maden İşletmeciliğinin Genel Çevresel Etkileri ve İşlevini Tamamlamış Alanlarda Ekolojik Dengenin Yeniden Oluşturulması ve Onarım Süreci

Kazdağları’nın eteklerinde (Edremit, Ayvacık, Bayramiç, Çan, Yenice) maden işletmeciliğine yönelik yaklaşık 38 200 hektarlık geniş alan için arama ruhsatlarının verildiği, gerek ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından alınan, gerekse basına yansıyan bilgilerden anlaşılmaktadır. Yörenin yer altı zenginliklerinin düzeyi ve bu düzeyin kullanılabilir oranı, şüphesiz uzman kurum ve kuruluşların analiz ve değerlendirmeleri ile ortaya konabilir.

Madenler önemli ve bazı durumlarda stratejik bir doğal bir zenginliktir. Ekonomik açıdan büyük bir değer ifade eder, isdiham ve katma değer yaratma yönleri ile kalkınma ve gelişmeye önemli katkılar sağlar. Bu nedenle madenler ve maden işletmeciliği geçmişten günümüze teknolojik gelişmelere paralel olarak giderek artan bir önem taşımaktadır. Ancak, her türlü maden işletmeciliğinin çevreye önemli düzeylerde zarar vermesi kaçınılmazdır. Bu nedenle maden işletmeciliği ile elde edilmesi beklenen yararların (kamu yararının), çevreye verilmesi kaçınılmaz olan zararlar dikkate alınarak değerlendirilmesi zorunludur.

Uzmanlar tarafından açıklanan ve kamuoyuna yansıyan verilere göre Kazdağları'nda altın madeni işletmelerinin açılmasının; **1 trilyon ton toprağın işlenmesi, seçilen teknolojiye göre değişmekle birlikte 400 bin ton siyanürün kullanılması ve kaba bir tahminle 2 milyon 500 bin dönüm orman alanının niteliklerini yitirmesi ve yok olması gibi kaygı verici sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Buna, faaliyet esnasında ve sonrasında ortaya çıkacak gürültü, toz, hava, toprak ve su kirliliklerinin de eklenmesi, çevre zararları boyutunu daha da ürkütücü hale getirmektedir.** Belirtilen olumsuz çevresel etkiler az ya da çok ölçüde her maden işletmeciliğinin kaçınılmaz bir sonucudur. Ancak bu tür bir faaliyetin Kazdağları gibi doğal ve kültürel kaynakları yüksek nitelikli miras değeri taşıyan çevrede gerçekleştirilmesi, salt çevre sorunları yaşanması ile sınırlı kalmayıp, yerine getirilmesi mümkün olmayan doğal ve kültürel mirasın kaybolmasına da yol açabilecektir.

Teknolojik ve kimyasal açıdan her türlü önlem titizlikle alınmış olsa dahi işletme faaliyetlerinin tamamlanmasından sonra terk edilen maden ocaklarında bitki örtüsünün doğal olarak yeniden yerleşebilmesi oldukça uzun bir süreçte gerçekleşir. Ocaklardaki mevcut materyaller, bir ana kayanın fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkilerle toprağa dönüşümünün doğal sürecini geçirmemiş ham topraklar oldukları için, yaşam belirtileri oldukça yavaş ve ilerleyen bir tempoda kendini gösterir. Zira (biyolojik bakımdan henüz steril olan) 5–10 cm'lik bir ham materyalin biyosferin aktif kuşağına dönüşebilmesi oldukça uzun yıllar gerektirir. Maden ocaklarında doğal bitki örtüsünün oluşumu, normal koşullarda 70-80 yıl, bazen daha da uzun bir zamanda gerçekleşebilir.

Bu nedenle maden işletmeciliği, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine göre uygun yöre veya zonlarda gerçekleştirilmek kaydıyla “geçici bir alan kullanımı” olarak kabul edilmekte ve işletme faaliyeti tamamlandıktan sonra bu alanların eski değerine eşit ya da daha üstün duruma getirilecek şekilde ekosistemin (ekolojik) onarımına konu edilmesi zorunlu görülmektedir. Bu yaklaşım, işletme kararının verilmesi sürecinde söz konusu yörenin yer üstü kaynak değerlerinin titizlikle ve doğru belirlenmesini gerektirir. Bir arazinin gerçek değeri, ekonomik ölçütlerin yanında sosyal, ekolojik ve eko-fiziksel kriterler de dikkate alınarak saptanabilir. Bu nedenle endüstriyel hammadde kaynaklarının işletmeye açılması ve işletme sonrasındaki rehabilitasyonu çalışmaları, yer altı ve yer üstü kaynakların bütüncül bir yaklaşımla çok yönlü değerlendirilmesini zorunlu kılar.

Nitekim, işlevini tamamlamış maden ocaklarında çevre duyarlılığı yüksek her türlü teknolojik koşul yerine getirilmiş olsa dahi restorasyon ekolojisi açısından oldukça uzun zamana yayılan ve pahalı olan çalışmalar zorunluluk arz eder. Zira;

- Öncelikle toprak genç olup durağan (stabil) değildir. Temel dayanaktan yoksun olan toprak kitlesi; kayma, akma, sürüklenme ve yüzeysel (erozyonla) taşınmaya karşı oldukça duyarlıdır. Bu nedenle maden ocaklarında işletme sonrasında arazinin doğa kurallarına uygun yaklaşımlarla yeniden modellenmesi ya da şekillendirilmesi

gerekir. Maden ocaklarının taşıdıkları erozyon riski dikkate alınarak, özellikle yamaç eğimlerinin düzenlenmesi ve yüzeysel drenaj hatlarının iklim, toprak ve yeryüzü şekli koşullarına uygun olarak oluşturulması büyük önem taşır. Yamaç eğimleri için, uygun eğim en fazla % 27–30'dur. Çukur derinlikleri de duruma göre 2-5 m ile sınırlı tutulmalıdır.

- Arazinin şekillendirilmesi esnasında özellikle yüzeysel su akış hatlarının ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi, düşen bir yağmur damlasının hangi yollarla ve alanı nasıl terk edeceğinin iyi kurgulanması gerekir.
- Maden ocaklarındaki toprağın nemi daha düşüktür Zira;
 - genellikle eğimin yüksek olması nedeniyle yağış sularının yüzeysel akışa geçmesi daha hızlıdır,
 - bazı durumlarda tane boyutunun iri olduğundan geçirgenlik fazladır,
 - koyu toprak rengi, ısınmayı artırarak toprak sıcaklığının yükselmesine yol açabilir,
 - yığınlar genel olarak hacmine oranla geniş bir yüzeye sahip olmaları için buharlaşma daha fazla fazladır.
- Maden ocaklarındaki toprak sıcaklıkları zararlı düzeylerde yükselebilir. Sıcak mevsimde, çoğu türler için yakıcı etkiler yapan 50 °C ve üstündeki sıcaklıklara rastlamak mümkündür. Ayrıca olası gaz çıkışları ve zararlı (ağır metaller vb) maddeler de, bitkilerin yerleşme ve gelişmesini kısıtlayabilir.
- Maden ocaklarındaki toprak, besin maddeleri bakımından oldukça fakirdir. Topraklar ham olduklarından mikoriza mantarları yoktur. Bu durum, çimlenen fideliklerin gelişimi açısından önemli bir engeldir. Toprak analizleri sonunda bu tür sahalarda en çok eksikliği görülen, başta azot ve fosfor olmak üzere gerekli besin elementlerini tamamlamaya yönelik gübrelemelere (150-300 kg/ha) baş vurulması gerekebilir. Ayrıca mikoriza aşılması yanında özellikle dik eğimli şevlerde nodul bakteri uygulamaları da toprak ıslahın için çoğu zaman önem ve gereklilik arz eden bir unsurdur.
- Kazı yığınları, birçok zararlı (ağır metaller vb) madde içerirler. Ortamda bulunan zararlı-zehirli maddelerin olumsuz etkilerini azaltmak, su tutma ve verim gücünü artırmak için turba, saman, talaş gibi organik maddelerle humus ve kil katılması düşünülebilir. Ayrıca, toprak yüzeyinde ve derinliklerinde zararlı maddelerin fazla olması durumunda, belirtilen ıslah önlemleri yanında alana serilecek üst toprağın daha derin tutulması önerilmektedir
- Maden ocaklarındaki topraklar organik materyalden yoksundur, su tutma kapasiteleri çok zayıf, pH dereceleri de genellikle 5'in altında olup kuvvetli asidik reaksiyon gösterirler. Asiditenin 3'ün altında olduğu topraklar bitkilendirmeye uygun değildir. Yüksek asidik reaksiyonlu topraklara kireç uygulamalarını gerektirir.
- Bitkiler, genel olarak büyüme ve gelişmelerini normal tempoda gerçekleştirebilmek için kökleri ile mikoriza mantarları arasında ortak yaşam ilişkisi kurmaya muhtaçtırlar. Oysa maden ocakları gibi yeni ve genç topraklar, ilk evrelerde mikoriza mantarlarından henüz yoksundur. Dolayısıyla biyolojik aktivite başlamamış ve

yararlanılabilir kimyasal elementler bakımından oldukça fakir (olan steril) toprak koşulları hakimdir. Bu durum, hem doğal olarak rüzgarlar ve hayvanlar tarafından taşınan, hem de ekim kültürleri ile yapay olarak alana getirilen ağaç veya çalı türleri tohumlarının steril toprak koşullarında normal gelişimli bitkilere dönüşme şansını büyük ölçüde azaltır.

- Maden ocaklarının yeniden doğaya kazandırılmasında belirleyici rol oynayan canlı (biyotik) faktörlerinden biri de yırtıcı ve kemiricilerdir.. Bu tür alanları sığınak olarak seçen tarla faresi ve özellikle tavşanlar gibi bazı kemiriciler, verdikleri zararlarla bitki örtüsünün yerleşimine büyük engel oluştururlar. Zira tavşanlar ve bir çok kemirgen için yaşam alanlarında karşılaşmadığı ve alışık olmadığı bu yenilik, oldukça cazip ve çekicidir.
- Arazi şekillendirilmelerinin tamamlanmasından sonra yüzeye bitkisel toprak (üst toprak) serilmesi, bitkilendirme için uygun koşullar yaratabilmek açısından büyük önem taşır. Bu amaçla ocakların açılması esnasında yüzeyde yer alan bitkisel toprağın sıyrılarak uygun bir alanda depolanması ve şekillendirmenin tamamlanmasından sonra tekrar alana serilmesi gerekir. Genel bir yaklaşımla işletme öncesinde bitkisel nitelikli üst toprak katmanının 40-50 cm kalınlıkta sıyrılması ve arazinin şekillendirilmesinin tamamlanmasından sonra homojen bir şekilde alana serilmesi zorunludur.

Kısaca belirtilen koşullara rağmen bir maden işletme alanında ekolojik yaklaşımlara uygun onarım süreci basit bir ağaçlandırma olmayıp aşamalı bitkilendirme ve toprağın yerinde tutulması stabilizasyon çalışmalarını gerektirir. Bu çalışmaların; çayırlandırma, çalılendirme ve ağaçlandırma şeklinde “*vegetasyon süksesyonuna uygun evrelerle gerçekleştirilmesi*”, bitkilendirmelerin kuramsal yöntemidir. Yaygın uygulama ise çayırlandırma evresinden sonra çalılendirme ve ağaçlandırmanın birlikte yapılmasıdır.

Çayırlandırma, yüzeysel toprak tabakasının dengeli ve durağan hale getirilmesi yanında maden ocaklarında “*doğaya dönüş sürecini*” başlatan oldukça önemli bir işlemdir. Sıvı tohumlama (hydroseeding), malçlı tohumlama (hydromulching), kuru tohumlama (Vego), klasik ve makineli ekim yöntemleri ile gerçekleştirilir. Çayırlandırma ile yüzeyin örtülenmesinden sonra (2–4 yıl) zor koşullarda gelişebilen, yaprak dökümü ile toprağa bol miktarda organik materyal katkısı yapabilen, kökleri ile toprağa azot bağlayabilen öncü nitelikli çalı, ağaççık ve ağaç türleri ile ya aşamalı olarak, ya da hepsi karışım halinde kullanılarak bir defada “*ön bitkilendirme*” yapılır. Ön bitkilendirme gerekli koruma ve bakım önlemleri ile 20–30 yıl yetiştirilir ve ardından kesilerek asli türlerle “*kalıcı bitkilendirme*”ye geçilir.

Belirtilen işlemler “*sadece bitkisel onarım ve örtüleme sürecidir ve yok edilen ya da tahrip gören ekosistemi eski haline döndürme anlamı taşımaz*”. İşletme öncesinde Kazdağları'nın özgün ekolojik, mitolojik, sosyo-ekonomik değerlerine verilmesi olası zararların boyutları ile yukarıda kısaca açıklanan bitkisel onarım işlemlerinin dikkate alınmadığı bir “*Çevresel Etki Değerlendirmesi*” eksik, yetersiz ve hatalı olup, ülke kaynaklarının zarar görmesi ya da yok olmasına neden olabilecek ağır sorumlulukları taşımak durumundadır.

4.Yasal Çerçeve, Ulusal ve Uluslararası Bağlayıcı Hükümler

Ülkemizde madencilik faaliyetleri 1985 tarih ve 2613 sayılı Maden Kanunu hükümlerine göre yürütülmektedir.Bu kanun 5 Haziran 2004 tarihinde 5177 sayılı Kanunla büyük ölçüde değişikliğe uğramış ve madencilikle ilgili pek çok yasada değişiklik, ayrıca yönetsel işlemlerde ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. 5177 sayılı kanunla **Maden Kanununun 7. maddesi de önemli ölçüde değişikliğe uğramış ve orman alanları, milli parklar, özel koruma bölgeleri, ağaçlandırma alanları, tabiat alanları, özel koruma bölgeleri, doğal ve kültürel sit alanları, tarım alanları, meralar, sulak alanlar, karasuları, kentlerin imar alanları, turizm bölgeleri, koruma ormanları, ağaçlandırma alanları, kara avcılığı alanları, tabiat parkları, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, su havzaları, kıyı alanları ve sahil şeritleri, kara suları, gibi doğa ve biyolojik çeşitliliği koruma potansiyeli yüksek alanların tamamında madencilik arama ve işletme faaliyetlerinin sürdürülebileceğini hüküm altına almıştır.**

Ancak, yukarıda anılan kanunun 7. maddesinin 2. fıkrasına göre, çevreye ve insan sağlığına zarar verdiği tespit edilen madencilik faaliyetleri gerekli önlemler alınıncaya kadar derhal durdurulur. **Dolayısıyla, madencilik faaliyetlerinin çevreye ve insan sağlığına zarar verdiğinin tespit edilmesi halinde gerek maden arama ve gerekse maden işletme faaliyetlerinin derhal durdurulması ve gerekli önlemlerin alınması gereklidir.**

Diğer yandan, 1982 Anayasasının 125. maddesine göre idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. Bu hükme dayanarak, gerek maden arama ve gerekse maden işletme ruhsatlarının iptali için idari yargıda iptal davası, eğer bir zarar da meydana gelmişse iptal davası ile birlikte tam yargı davası açılabilir. Bu davada;

a-madencilik faaliyetinin çevre ve insan sağlığına zarar vermiş olduğu:

Maden Kanununun 7. maddesine göre, gerek maden arama ve gerekse işletme aşamalarını kapsayan madencilik faaliyetleri süresince çevre ve insan sağlığına zarar verdiği tespit edildiğinde gerekli tedbirler alınıncaya kadar durdurulur (Maden Kanunu md. 7/2).

b-Çevre Hakkının İhlali: Anayasanın 56. maddesine göre, herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Bu maddeye göre, çevre sağlığını ihlal eden her türlü faaliyetin durdurulması ve gerekli koruma tedbirlerinin alınması zorunluluğu vardır.

Ayrıca maden arama faaliyetleri “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED)” kapsamı dışında bırakılmış, ÇED yapılmadan verilen arama izinleri ile toplam rezervin % 10'unun işletilmesine ve satışına izin verilebileceği, rezerv miktarının belirlenmesinde, madenci şirketin beyanını esas alınacağı kabul edilmiştir. Bu durum, özellikle ÇED raporları yaptırılmadan alanın tamamında arama ve işletmeyi olanaklı kılmakta; ayrıca rezervin belirlenmesinde gerçekdışı beyanlara da yol açacak bir uygulamayı geçerli kılmaktadır.

c-Uluslararası sözleşmelerle korunan türlerin ve habitatların madencilik faaliyeti sürdürülen sahada yer alması:

- 1- CITES Sözleşmesi ile korunan türlerden birinin alanda bulunması halinde bu türün habitatının korunması ülkemizin bir taahhüdüdür. Bu taahhüdün ihlaline neden olacak her türlü faaliyet, adı geçen sözleşmenin ihlali anlamına geleceğinden, durdurulması devletin yükümlülüğü altındadır.
- 2- Bern Sözleşmesi ile Kazdağları'nda yer alan korunan habitatların öncelikli olarak korunması gereklidir.
- 3- Barcelona Sözleşmesi ile Akdeniz Koruma Bölgesi kapsamında kalan yerlerin her türlü tahrip edici faaliyetten uzak tutulması gereklidir.

Söz konusu Maden Kanunu ile birlikte Türkiye bu gibi tahrip ve zararlara karşı doğanın ve çevrenin korunmasına yönelik çeşitli uluslararası sözleşmeleri imzalamış ve taraf olmuştur. Bunun tipik örneği 2000 yılında imzalanan “Avrupa Peyzaj Sözleşmesi”dir (Ek 1)

d-Maden Kanununun 7. maddesinin Anayasanın 56. maddesine aykırılığını itiraz yolu ile ileri sürülebilir ve Anayasa Mahkemesi kararını verinceye kadar ihtiyati tedbir yoluyla faaliyeti durdurulabilir.

Bilindiği gibi, bir kanunun anayasaya aykırılığı; iptal veya itiraz yoluyla ileri sürülmelidir. Anayasanın 90. maddesine göre, temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası anlaşmalar, imzalanmaları ile birlikte yürürlüğe girmekte ve iç hukukun bir parçası haline gelmektedir. Buna ek olarak, taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerin anayasaya aykırılığı ileri sürülemediğinden, yürürlükte olan bir kanunla çelişik hükümler içermeleri halinde bir üstünlüğe sahiptirler. Şu halde, yukarıda bahsedilen sözleşmelerle Maden Kanunundaki düzenlemelerin çelişkili olduğu aşikar olduğundan, sözleşme hükümlerinin öncelikli olarak uygulanması gerekli olup, Maden Kanununun anılan hükümlerinin iptalini mümkündür.

5. Sonuç ve Genel Değerlendirme

Madenler, şüphesiz bir ülkenin doğal zenginlikleridir ve gerekliliği oranında işletilmelidir. Ancak çevreye zarar vermeyen bir madencilik faaliyeti gerçekleştirmek söz konusu değildir. Bu nedenle bir ülkede bölgesel planlamalarla yer altı ve yer üstü kaynakların koruma–kullanma dengesi içinde sürdürülebilirlik anlayışına uygun yaklaşımlarla değerlendirilmesi zorunludur. **Dolayısıyla yer altı ve yer üstü doğal kaynakları topluca ve çok boyutlu analizlerle koruma ve kullanma önemi ve önceliği açısından zonlanmalı, her türlü kaynak kullanımları elverişli zonlarda ve sürdürülebilirlik anlayışına uygun yaklaşımlarla gerçekleştirilmelidir.**

Günümüz insanı, tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için bir birilerine muhtaç olduklarının bilincine ulaşmış durumdadır. Bu nedenle çevrenin planlanmasında ve kullanılmasında, insan toplumları ile diğer canlıların birlik ve uyum içinde yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak sağlayan yaklaşımların ön planda tutulması gerekir. Wilson' a göre “dünyamızın en büyük harikası, doğadaki yaşam formlarının çeşitliliğidir”. Doğal kaynakların kullanımında ekolojik dengenin korunmasına yönelik planlama ve uygulamaların

gerekliliği çok önceleri görölmüş ve bu amaçla dikkate değer çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mezopotamya'da 7 000 yıl önce, Mısır, Asur ve Çin medeniyetlerinde de 5000 yıl öncesine dayanan toprak ve su kaynaklarını korumaya yönelik yaklaşımlar, günümüz planlamalarına referans olma niteliğindedir.

Kazdağları ekolojik açıdan bir bütündür. Kazdağları'nın herhangi bir bölümünde gerçekleşecek çevreye zararlı bir faaliyetin az ya da çok oranda tüm sistemi etkilemesi kaçınılmazdır. Yaşadığımız çevre ve doğa sağlıklı olmadan içinde yaşayan insanların sağlıklı olması beklenemez. Şüphesiz madenler de Kazdağları'nın bir zenginliğidir. İşletilen madenlerden bazı indirim ve muafiyetlerle % 1 lere düşen % 2 lik kamu payı ile birlikte sınırlı ölçülerdeki isdihdam yaratma ve katma değeri topluca değerlendirildiğinde; tatmin edici bir kamu yararından bahsedilemez. **Kazdağları'nda altın ve diğer cevherlerin işletmeye açılması konusundaki değerlendirme ve kararda işletmenin kamuya sağladığı söz konusu yarar bir ölçüttür. Ancak bu değer; Kazdağları yöresinin zarar görmesi kaçınılmaz olan hava, su, toprak, deniz, bitki örtüsü ve yaban hayatı kaynaklarının (reel ve irreel) değerleri doğru hesaplanmadan; ayrıca tarım, hayvancılık, turizm, yöresel yaşam ve kültür üzerindeki olumsuz etkileri doğru belirlenmeden bir anlam taşımaz. Ormanlarla örtülü alanlarda maden işletmeciliği esnasında kaybedilen ağaçlar, değil, bir ekosistemdir. Ekosistemin değeri odun miktarı ve ağaçlandırma bedeli ile ölçülemez. Onarımı da “doğa ve vejetasyon dinamiği ile uyuşmayan basit bir ağaçlandırma işlemi” ile gerçekleştirilemez.**

Prof. Dr. Gülen ÖZALP

Prof. Dr. Hüseyin DİRİK

Doç. Dr. Yalçın KUVAN

Doç. Dr. Yusuf GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Orhan SEVGİ

EK 1; Avrupa Peyzaj Sözleşmesi

2000 yılında hazırlanan Türkiye'nin de katıldığı Avrupa Konseyi üyesi devletlerin imzaladığı “Avrupa Peyzaj Sözleşmesi”nine temel hükümleri;

- Avrupa Konseyi'nin amacının, üye devletler arasında ortak mirasları olan idealleri ve prensipleri hayata geçirmek ve korumak için daha güçlü bir birlik oluşturmak olduğu ve bu amacın ekonomik ve sosyal alanlarda anlaşmalar vasıtasıyla özel olarak takip edildiği;
- Sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasının; sosyal ihtiyaçlar, ekonomik faaliyetler ve çevre arasındaki ilişkinin dengesine ve uyumuna dayandığı;
- Peyzajın; kültürel, ekolojik, çevresel ve sosyal alanlarda kamu yararı taşıdığı; ekonomik faaliyetler açısından uygun özellikleri ile korunması, yönetimi ve planlamasının, iş olanakları yaratılmasına katkı sağlayabilecek önemli bir kaynak oluşturduğu;
- Peyzajın yerel kültürlerin yönetimine önemli bir katkısı olduğu ve bunun da Avrupa kültürel ve doğal mirasının en önemli parçasını oluşturarak, insanların refahı ve Avrupalı kimliğinin pekiştirilmesine katkıda bulunduğu;
- Peyzajın tüm insanlar için;
 - kırsal ya da kentsel alanlarda,
 - yüksek kaliteli olduğu kadar bozulmuş alanlarda,
 - sıradan olduğu kadar sıra dışı güzellikleri ile tanımlanmış alanlarda yaşam kalitesinin önemli bir parçası olduğu;
- Tarımda, ormancılıkta, endüstride ve madencilikteki üretim tekniklerinin; bölge planlamasında, kent planlamasında, ulaşım, altyapıda, turizmde, rekreasyonda ve daha genel bir düzeyde dünya ekonomisindeki değişimlerin bir çok durumda peyzajların dönüşümünü hızlandırdığı;
- Toplumun, yüksek kalitedeki peyzajları sevmeye ve peyzajların gelişmesinde aktif olarak yer alma isteğinin karşılanması arzusunda olduğu;
- Peyzajın bireysel ve sosyal refahın en önemli ögesi olduğu ve bunun korunması, yönetimi ve planlamasında toplumdaki herkesin hak ve sorumluluğu bulunduğu;
 - Doğal ve kültürel mirasın korunması ve yönetilmesi alanında uluslararası düzeyde var olan yasal metinler, bölgesel ve mekansal planlama, özerk yerel yönetimler ve sınır ötesi işbirliği alanında özellikle de;
 - *Avrupa Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarının Korunması Sözleşmesi* (Bern, 19 Eylül 1979),
 - *Avrupa Mimari Mirasını Koruma Sözleşmesi* (Granada, 3 Ekim 1985),
 - *Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi* (gözden geçirilmiş) (Valetta, 16 Ocak 1992),
 - *Avrupa Sınır Ötesi İşbirliği Sözleşmesi* (Madrid, 21 Mayıs 1980) ve ek protokolleri,
 - *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı* (Strasbourg, 15 Ekim 1985),
 - *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* (Rio, 5 Haziran 1992),
 - *Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecinde Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi*'nin (Aarhus, 25 Haziran 1998)

dikkate alındığı;

- Avrupa peyzajlarının kalitesinin ve çeşitliliğinin ortak bir kaynak oluşturduğu ve bunun korunmasında, yönetilmesinde ve planlanmasında işbirliğinin önemli olduğu;
- Avrupa'da tüm peyzajların korunması, yönetilmesi ve planlanması için kullanılacak yeni bir yasal belgenin sağlanması gerekliliği,

ilkelerini esas almıştır.